

Kultúra a vynálezy Chetitov

Balázsová Csilla · Humanitné vedy, Študentské práce

24.03.2010

Práca je zameraná na zistenie možných príčin zániku chetitskej ríše. Skúma prečo vymizol úplne národ Chetitov. Cieľom tejto práce je predstaviť čitateľom tento zaujímavý, ale skoro neznámy národ. Práca sa zaoberá kultúrou a dejinami Chetitov.

1. Úvod, základné pojmy

Chetitológia je veda, ktorá je súčasťou osobitného odboru asýriológie a zaoberá sa štúdiom chetitskej ríše a chetitského národa. Je to vedná disciplína ktorá sa začala formovať na konci 19. storočia. K zakladateľom patria: francúzsky archeológ Charles Marie Texier, oxfordský profesor Archibald Henry Sayce, írsky misionár William Wright, nemecký archeológ Karl Humann, český filológ Bedřich Hrozný.

Obr.1. Bedřich Hrozný

Pojmom protochetitské alebo chattijské obyvateľstvo označujeme pôvodné obyvateľstvo, ktoré obývalo územie chetitskej ríše pred príchodom chetitov. Semiti boli jazykové a etnické skupiny ktoré mali svoje pôvodné sídla v Prednej Ázii a najmä v juhozápadnej Ázii. Churriti je pôvodný názov pre obyvateľov ríše Mitanni, ktorá bola susedskou ríšou chetitského kráľovstva.

Hoci od prvých archeologických výskumov uplynulo viac ako sto rokov dodnes je veľa vecí z dejín Chetitov neznámych. Vieme, že malá turecká dedinka Boghazkale (skoršie meno Boghazköy), ktorá sa nachádza asi stopäťdesiat kilometrov od Ankary, je miestom, kde ležalo hlavné mesto Chetitov - Chattušaš. Vieme presne lokalizovať Karchemiš a Aleppo. Napriek tomu je veľa chetitských miest ktorých lokalizácia je veľmi problematická.

Obr.2. Chattušaš

Prvé písomné zmienky o Chetitoch sa vyskytujú v Biblii na viacerých miestach, v prvej knihe Mojžišovej (15,18-21), v štvrtej knihe Mojžišovej(13,18-30), v knihe Jozue (3,10). O pôvode Chetitov existuje viac teórií. Teórie si môžeme rozdeliť na tri hlavné skupiny: Prvá teória je najdiskutabilnejšia. Podľa tejto teórie sú Chetiti pôvodné obyvateľstvo dnešného Turecka a Sýrie. Zástancovia tejto teórie sa snažili dokázať, že Turci sú potomkovia Chetitov a že turecký jazyk sa vyvinul z chetitského jazyka. Podľa druhej teórie Chetiti prišli do Malej Ázie z Európy cez Balkán. Zo svojich pôvodných sídel v juhorských stepiach. Podľa tretej teórie - ktorú zastával aj Bedřich Hrozný - platí, že pravlastou Chetitov bola oblasť okolo Kaspického mora, z ktorej sa vystaňovali v niekoľkých vlnách do

Zakaukazska, východnej Malej Ázie a Severnej Sýrie.

Archeológovia objavili už pri prvých výskumoch desaťtisíce tabuliek písaných klinovým písmom, z nich však bola spracovaná iba menšia časť, väčšia časť sa stále čaká na spracovanie. Ešte veľa poznatkov o Chetitoch je neodhalených.

2. Vynálezy Chetitov

Hieroglyfy boli pôvodné staršie písmo Chettitov, vynali ich sami nezávisle od Egyptanov. Klinové písmo iba prevzali. Aj po prevzatí klinového písma používali Chettiti svoje vlastné pôvodné hieroglyfické písmo, toto hieroglyfické písmo bolo napriek svojej zložitosti rozšírenejším písmom ako klinové písmo. Týmto písmom zaznamenávali chettitskí králi svoje činy na skalách a pomníkoch, týmto písmom písali chettitskí kňazy svoje náboženské spisy a chettitskí básnici svoje verše. Chetiti ako prví na svete vedeli spracúvať železo, v bojoch mali technickú prevahu nad nepriateľmi.

Ako jediný národ v staroveku vlastne vynali konštitučnú monarchiu, a federálny štát. Chetitskí králi boli jediní panovníci starovekého orientu, ktorí neboli absolútni monarchovia . Popri kráľovi existovali štátne orgány, ktoré boli pozostatkami kmeňovej a vojenskej demokracie. Prvým z týchto orgánov bola „tulia“ - rada, ktorá sa skladala z kráľových synov , jeho pokrvných príbuzných, švagrov ďalej z príslušníkov najvyššej kmeňovej a dvorskej šľachty a náčelníka kráľovej osobnej stráže.

Druhým z týchto orgánov bol „pankuš“ - ktorý sa vyvinul zo starobylého zhromaždenia na zhromaždenie vojakov. Najprv mohli byť členmi všetci vojaci, ale po Telipinušových reformách boli členmi už iba kráľova osobná stráž, velitelia oddielov s 1000 mužmi a

šľachtickí dôstojníci.

Chetitská ríša nebola pevne centralizovaný štátny útvar ako napríklad Egypt, ale zväzok takmer plne autonómnych štátov na čele s dedičnými panovníkmi z miestnych rodov alebo kráľovými bratmi a synmi. Týchto panovníci sa museli pred nástupom do svojej funkcie dostaviť do Chattuše alebo „tam kde kráľ práve je“ (keď bol napríklad na vojrovej výprave) a požiadať o „prijatie do služby“. Keď boli prijatí - uznaní za panovníkov, museli zložiť prísahu vernosti. Chetitská ríša sa tak skladala zo skutočných drobných kráľovstiev, ktoré boli dosť samostatné, aby ich mohli spravovať miestni panovníci a zároveň dostatočne podriadené ústrednej moci, aby chetitský veľkokráľ navonok vystupoval ako predstaviteľ jednotnej ríše. Vyššie uvedená organizácia štátu sa však platila iba v čase mieru, veľkokráľ v čase vojny mal neobmedzenú právomoc.

3. Postavenie otroka v spoločnosti

Spoločnosť bola založená na otrokárstve. Obyvateľstvo sa rozdeľovalo na slobodné a neslobodné. Postavenie otrokov bolo oveľa horšie ako slobodného obyvateľstva. Chetitský zákonník určoval otrokom podobné tresty ako v okolitých orientálnych krajinách. Podľa chetitského ponímania sa otroci nachádzali na jednej úrovni so zvieratami a nástrojmi. Slobodný muž podozrivý z podpalačstva musel znovu postaviť dom, ale keď otrok zapálil dom, tak mu ako trest odrezali uši aj nos a odovzdali ho pánovi. Keď sa otrok postavil svojmu pánovi na odpor, „šiel do hrnca“. Týmto pojmom označovali osobitný spôsob mučenia po ktorom pravdepodobne nasledovala poprava.

4. Kultúra

O náboženstve Chetitov vieme pomerne dosť, keďže archeológovia našli už na prvých archeologických vykopávkach sochy a obrazy chetitských bohov. Z chetitskej poézie poznáme iba fragmenty. Na rozdiel od beletrie a poézie z chetitskej odbornej literatúry sa nám zachovalo pomerne dosť písomných pamiatok. Toto sa vysvetľuje tým, že Chetiti písali básne hieroglyfickým písmom na drevené tabuľky, ktoré zhoreli počas útoku „morských národov“. Ústna tradícia vymrela s rečou Chetitov.

4.1 Chetitské náboženstvo

Chetiti mali asi tisíc rôznych bohov. Chetitská teológia aj kult boli do veľkej miery prevzaté od okolitých národov a od pôvodného obyvateľstva. Najdôležitejšie božstvá v staršom období boli: bohovia a bohyňa slnka Chalmašuit (deifikovaný trón), Telipinuš (boh vegetácie) a božský pár - boh búrky s neznámym menom a bohyňa slnka z Arinny. Deti božského páru boli: bohovia búrky z Neriku a zo Zippalandy. Ich dcérou bola Mezzulla. V období Novej ríše sa mená niektorých bohov zmenili a mnohé božstvá sa pridali. Na čele panteónu stál boh búrky Tešub. Jeho družkou bola Chepat, ktorá splynula s bohyňou slnka z Arinny. Ich synom bol Šarruma, ktorý splynul s bohom búrky z Neriku. Ďalšími bohovia boli: boh slnka Šimegi, boh mesiaca Kušuch, boh zrna a plodnosti Kumarbi, boh vojny Aštabi a sumerský boh Ea (Enki). Kubaba bola bohyňou mesta Karkemiš. Neskôr ju uctievali ako Kybelé v starovekom Grécku a v starovekom Ríme. Mezopotámska bohyňa Ištar sa uctievala buď ako Ištar z Ninive, alebo ako churritská Šaušga.

Obr.3. Bohyňa slnka s dieťaťom

4.2 Literatúra v čase Chetitov

Vďaka dvom vedcom ktorí rozlúštili písmo Chetitov, poznáme odbornú literatúru a beletriu Chetitov. Český filológ a asýriológ Bedřich Hrozný rozlúštil klinové písmo, nemecký archeológ a filológ Helmuth Theodor Bossert rozlúštil hieroglyfické písmo. Zachovali sa nám niektoré modlitby kráľov, úradné formuláre, záverečné klauzuly zmlúv, mierová zmluva medzi Chetitmi a Egypťanmi, súdne protokoly, predpisy pre náboženské ceremónie, kľatby a zaklínadlá proti zlým démonom.

Z mnohých mýtov si zasluhujú zmienku najmä mýtus o boju boha búrky s hadom Illujankom a mýtus o bohu vegetácie Telipinušovi. Tento druhý mýtus má pravdepodobne sumersko - babylónsky pôvod. V zime opúšťa tento boh zem, nastáva hlad a bieda. Boh búrky sa vyberie ho hľadať, preháňa sa po horách a dolinách, ale nenájde ho. Potom ho ide hľadať orol. Nakoniec ho nájde včelička, prebudí ho a zavola späť. S návratom boha vegetácie potom prichádza jar a obnovuje sa život v prírode aj v ľudstve.

Pieseň o Ullikumim opisuje konflikt Kumarbiho - ktorý je vlastne predchodcom Tešuba - s bohom búrky Tešubom. Kumarbiho okúzliła nesmierne príťažlivá skala v jazere, súložil s ňou a splodil obrovského kamenného netvora Ullikummiho, ktorý vyrastie až do neba, napadne a porazí Tešuba a ohrozuje existenciu bohov aj ľudí. Eovi sa podarí získať od starých bohov nôž, ktorým kedysi oddelili nebo od zeme a odreže ním Ullikummiho nohy, ktoré sú zdrojom jeho sily. Tešub zostúpi do mora a nakoniec obra definitívne porazí.

Mýtus o Chedammuovi je o drakovi Chedammu, ktorý je protivníkom boha Tešuba. Narodil sa zo spojenia Kumarbiho s dcérou Mora Šertapšuruchi. Chedammu je nesmierne pažravý a ohrozuje ľudstvo. Bohovia sú znepokojení, pretože zánik ľudstva by znamenal, že im nebude mať kto slúžiť a prišli by o svoje pohodlie. Na záchranú akciu sa podujme bohyňa Ištar, ktorá Chedammua zvedie hrou na tamburínu a svojím nahým telom. Podarí sa jej Chedammua úplne ovládnuť. Mýtus sa zachoval iba po túto časť, koniec mýtu nepoznáme. Bedřich Hrozný preložil chetitský zákonník z 15 - 14. storočia pred Kr. v roku 1922 do francúzštiny.

Poznáme aj znenie mierovej zmluvy, ktorá bola uzavretá po bitke pri Kadeši medzi Chetitmi a Egypťanmi. Zaujímavosťou je, že táto mierová zmluva nikdy nebola porušená. Chetiti prevzali odbornú literatúru od Babylončanov a Asýrčanov, nijako ju

nerozvíjali, iba prekladali. Od Babylončanov prevzali aj bohatú matematickú literatúru, ale takisto sa uspokojili iba s prekladáním.

Obr.4. Hlinená tabuľka s mierovou zmluvou medzi Egypťanmi a Chetitmi

5. Vojnový systém

Armáda sa skladala z vojnovej vozby a pechoty. Na rozdiel od Egypťanov však mali Chetiti skvele vycvičené posádky vojnových vozov, ktoré boli vtedy jednoznačne najlepšie na svete. Opačne to platilo pre mnohonárodnú chetitskú pechotu, ktorá ohľadom výcviku, bojovnosti a disciplíny výrazne zaostávala za Egypťanmi. Pechota zväčša čakala v defenzívnom postavení za vojnovými vozami, ktoré zas prenikali hlboko do tyla nepriateľa, prekvapivo na neho útočila odzadu, prípadne po prerazení šíkov nepriateľa vykonávala obchvatné operácie, ktoré znamenali pre nepriateľa záhubu. Osádku chetitských vozov tvorili zväčša traja muži (vozataj, kopijník alebo zriedkavejšie lukostrelec, štítonoš).

Obr.5. Chetitský bojový voz z bitky pri Kadeši

5.1. Bitka pri Kadeši

Túto bitku som si vybrala preto, lebo je to jedna z významnejších bitiek. Bitka pri Kadeši sa odohrala v roku 1274 pr. Kr. pri rieke Orontes v oblasti dnešnej Sýrie. Vládcom Egypta bol Ramesse II, veľkokráľom Chetitov bol Muvatalliš. Bola to pravdepodobne najväčšia bitka bojových vozov v histórii ľudstva: bojovalo ich tu približne 5000, plus 9000 členov pechoty. Bitka bola vyvrcholením Ramzesovho ťaženia na sever, do ktorého sa pustil pred rokom a ktoré viedlo k obsadeniu Berúty a Amurru. Priebeh bitky je - až na malé výnimky - známy len z pohľadu Egypťanov.

Egyptská armáda spočiatku postupovala pozdĺž pobrežia Palestíny. Po vstupe do južnej Sýrie Ramzes svoju armádu rozdelil, pravdepodobne aby zabezpečil prístav Sumur. Následne plánoval znovu spojiť svoje vojsko v Kadeši. Medzitým sa hlavná časť

egyptskej armády obrátila do vnútrozemia a postupovala k mestu. Pozostávala zo štyroch „divízií“, ktoré boli pomenované podľa egyptských bohov. Názvy divízií boli: Amón, Ré, Ptah, Sutech. Na breh rieky Orontes dorazili z východu, v mieste brodu Šabtuna, približne 8 mil' južne od mesta Kadeš.

Tu urobil Ramzes chybu a podcenil význam dôkladného prieskumu širokej oblasti pred pochádzajúcou armádou. Nemajúc ani tušenia o tom, že kráľ Chetitov Muvatalliš, ktorý zhromaždil i vojakov viacerých svojich spojencov, rozostavil svoju armádu za kopcom v severovýchodnej časti Kadeša. Ramzes sa domnieval, že jeho protivník je v Aleppe a pravdu sa dozvedel až od dvoch zajatých nepriateľských prieskumníkov - bohužiaľ preňho až potom, čo s „divíziou“ Amón prebrodil rieku s cieľom sa urýchlene utáboriť severozápadne od mesta. Okamžite vyslal poslov, aby urýchlil príchod „divízií“ Ptah a Sutech svojej armády, ktoré boli stále ešte ďaleko na opačnej strane rieky.

Skôr ako sa mu ich však podarilo privolať, zaútočilo na divíziu Ré, ktorá sa práve brodila cez rieku a bola na útok úplne nepripravená, 2500 Muvatallišových bojových vozov. Naplno sa uplatnila jeho inovácia v spôsobe boja, kedy namiesto dvoch, mali jeho vozy troch vojakov, ktorí vzájomne dokonale spolupracovali. Vojaci sa rozprchlí a bojové vozy Chetitov sa rozvinuli pozdĺž rieky. Tu narazili na faraónov tábor a „divíziu“ Amón. Tá bola takisto rýchlo rozprášená a ponechala faraóna s malou jednotkou obrancov na pospas nepriateľovi. Egypťania ustúpili a Ramzes sám len tesne unikol zajatiu, najmä vďaka zásahu vojenského kontingentu Amoritov, ktorý mu nečakane dorazil na pomoc.

Amoriti zaútočili na nekryté krídlo Chetitov. Muvatalliš na to reagoval zapojením ďalšej tisícky bojových vozov. Egypťania sa však preskupili a po niekoľkých útokoch vytlačili nepriateľa až k brehom rieky. Chetitské bojové vozy sa v tomto okamihu stiahli späť za rieku Orontes, aby sa pripojili k pechote a vozy Egypťanov ich neboli schopné cez rieku prenasledovať. Ku koncu dňa ale dorazila konečne aj „divízia“ Ptah, ktorá posilnila ich rady. Nasledujúci deň sa konali už len menšie potýčky.

Muvatalliš nemal záujem na rozsiahlom útoku a následnom územnom ťažení, šlo mu len o posilnenie svojich južných hraníc a potrestanie amoritského kráľa. Požiadal preto o prímerie a Ramzes rýchlo súhlasil. Neskôršie obidve strany označovali bitku ako víťaznú, hoci Egypťania utrpeli značné straty na životoch. Kadeš zostal súčasťou chetitského územia a Chetiti dokonca obsadili Amurru. Nakoniec vojenské konflikty ukončila mierová zmluva, ktorá bola uzavretá v roku 1258 pred Kr. Mierovú zmluvu uzavreli Ramesse II a nový kráľ chetitskej ríše Chattušili III. Zmluvný zväzok bol vyrytý na striebornú tabuľku, zachovali sa jej hlinené kópie. Zväčšenina tejto tabuľky visí na stene sídla OSN ako pocta jednej z najstarších mierových zmlúv.

5.2. Zánik ríše

Opierajúc sa o spojenectvo s Egyptom, chetitskí králi sa cítili bezpečne. Veľkokráľ Arnuvandaš IV. (asi 1230 -1200 pr. Kr.) sa stretol s novými nepriateľmi celkom neočakávane na západe. Volali sa „Achijci“, nie je to vylúčené - ale na druhej strane nie je to isté - že to boli Gréci, čiže „Achájci“ na Maloázijskej pôde. S týmito „Achijcami“ sa spojil i kráľ Madduvattaš, dosiaľ jeden z najvernejších vazalov chetitskeho veľkokráľa, Arnuvandaš nám o tom zanechal podrobnú správu na veľkej

klinopisnej tabulke nadpísanej Zločiny Madduvattašove.

Boje na východe i na západe Chetitskú ríšu značne oslabili, jej králi sa stále viac dožadovali egyptskej pomoci. Z nepriamych zmienok môžeme usúdiť, že okrem toho ju oslabovali aj vnútorné vzbury otrokov. Napriek tomu však nikto netušil, keď okolo roku 1200 pr. Kr. nastupoval na trón Arnuvandašov syn Šuppiluliumaš II, že on je posledným chetitským veľkokráľom. Ríša Chetitov bola zničená náhle.

„Morské národy“, ktoré v skutočnosti boli divé kmene, prišli zo západu a zničili strašnou silou Chetitskú ríšu, jej priateľov aj nepriateľov, okrem Egypta. Tieto divé kmene nazvali „morskými národmi“ Egyťania. Ich etnické zloženie nepoznáme. Okolo roku 1190 pr. Kr. dopadla prvá horiaca fakla na strechy Chattušaša. Chetiti ju nevedeli ubrániť a tak po krátkom čase Chetitská ríša zmizla. Chetitská armáda podľahla „morským národom“ preto, lebo ríša kvôli vnútorným vzburám bola vyčerpaná.

Hlavným dôvodom však mohol byť nepoužiteľnosť chetitskej hlavnej zbrane - vozov - v obranných bojoch, na kopcovitom teréne a v úzkych priesmykoch na západe Anatólie. Vozy boli použiteľné iba pri veľkom boji proti armáde, nie však proti rýchlym nájazdníckym skupinám. Chetitské mestá obohané dômyselným systémom „niekoľkonásobných hradieb“, ktoré sa tak trochu podobali včelým plastom, nevydržali mohutný nápor barbarov a Chetitom nepomohlo ani to, že ako prví na svete opracúvali železo a teda by mali mať aspoň technickú prevahu nad hrozným nepriateľom.

Po zničení Chetitskej ríše postupne vznikli nové menšie štáty, ktoré sa udržali asi päťsto rokov. Chetiti opustili mesto Chattušaš a už nikdy sa tam nevrátili. Chattušaš sa stal oveľa neskôr provinčným mestom Frýgie. Posledné chetitské štáty zničili Asýrčania, ktorí najväčšiu časť obyvateľstva odvliekli do otroctva a zvyšnú časť zabili. Asýrsky kráľ Sargon II dobyl poslednú chetitskú pevnosť Karchemiš v roku 717 pr. Kr. Počas nasledujúcich storočí sa i poslední Chetiti posemitčujú, prijímajú reč semitských Aramejcov, ktorí prenikali od druhej polovice druhého tisícročia pr. Kr. na tieto územia. Národ Chetitov potom čoskoro úplne zmizol zo svetových dejín.

Obr.6. Štáty po rozpade

6. Zhodnotenie

Je nesporné že národ Chetitov bol na svoju dobu dosť pokrokovým národom. Je prekvapivé, že vďaka písomným pamiatkam vieme o histórii tohto zaujímavého národa viacej, než napríklad o Samovej ríši. Prvým človekom, ktorý vlastne našiel chetitské pamiatky bol Johann Ludwig Burckhardt z Lausanne, ktorý v rokoch 1809 -1817 cestoval po Blízkom východe, a písal cestopisné denníky. Zomrel ako tridsaťročný, a v jeho pozostalosti našli podrobný presný popis hamatského kameňa. Burckhardtova zmieta o hamatskom kameni ostala bez povšimnutia.

Pri vedeckom bádani niekedy archeológom pomohla aj náhoda. Francúzsky archeológ Charles Marie Texier hľadal staroveké Tavium, namiesto toho našiel hlavné mesto Chetitov, ale on sa nikdy nedozvedel čo vlastne našiel. Texier podrobne opísal nájdené pamiatky Chetitov. Po návrate do Francúzska opis pamiatok spolu s nákresmi reliéfov z popísanej skaly uverejnil v rokoch 1839 -1849 v trojzväzkovom diele Opis Malej Ázie. Jeho vedeckú prácu však v odborných kruhoch takmer nevšimli.

Uplynulo takmer päťdesiat rokov, kým William Wright a Archibald Henry Sayce túto zaujímavú a neprebádanú ríšu znovu „objavili“. Nakoniec sa systematické archeologické vykopávky začali na konci 19. storočia. Jazyk a písma Chetitov boli rozlúštené až v dvadsiatom storočí. Určite však jestvuje veľa chetitských vedomostí a pamiatok, ktoré čakajú na objavenie.

7. Odkazy na literatúru

1. ZAMAROVSKÝ,V.: Za tajomstvom ríše Chetitov. Bratislava, Perfekt,2003 ISBN 80-804-229-1
2. GRIMBLY,S. et. al.: Encyklopedie starovekých civilizací. Dobřejovice, Rebo productions, 2004 ISBN 80-7234-316-5
3. MATEJÍČKOVÁ, J. et. al.: QUARK 6/2008. Bratislava, Perfekt, 2008, pp. 26-27 ISSN 1335- 4000
4. HULÍNEK,D. et. al.: Historická revue 2 - 3 /2008. Bratislava, SAHI,2008, pp. 80-84 ISSN 1335-6550
5. Wikipedia. Chetitské náboženstvo. [online].
http://sk.wikipedia.org/wiki/Chetitské_náboženstvo
6. Wikipedia. Bitka pri Kadeši. [online].
http://sk.wikipedia.org/wiki/Bitka_pri_Kadeši
7. [7] TURIK,R.: Chetitská ríša. [online].
http://www.valka.cz/newdesign/v900/clanek_12134.html

Vedúcou študentskej práce bola PhDr. Tatjana Šimanovská, PhD., Oddelenie ekonomiky a manažmentu podnikania, Ústav manažmentu, Slovenská technická univerzita, Vazovova 5, 812 43, Bratislava, Slovenská republika

